

WOJCIECH GÓRALSKI

GWARANCJE HARMONIJNEGO KSZTAŁTOWANIA SIĘ WZAJEMNYCH RELACJI PAŃSTWA POLSKIEGO I KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W KONKORDACIE Z 1993 ROKU

Zawarty 28 lipca 1993 r. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską¹, ratyfikowany 23 lutego 1998 r. (po uprzednim przyjęciu przez Sejm RP ustawy ratyfikacyjnej)², obowiązujący od 26 kwietnia 1998 r. (z wyjątkiem art. 10, który wszedł w życie 15 listopada 1998 r.), reprezentujący nowy, posoborowy model tego rodzaju umowy, hołduje paradygmatowi Soboru Watykańskiego II, dla którego podstawową zasadą stosunków między państwem a Kościołem jest ochrona wolności religijnej, mająca swe źródło w należnej każdemu człowiekowi godności osoby ludzkiej³. Gwarancje dotyczące owej wolności stanowią treść przepisów normatywnych Konkordatu i są uszczegółowieniem ustawy zasadniczej, służą zatem urzeczywistnianiu rękojmi konstytucyjnych⁴.

Z naciskiem należy podkreślić, że – odmiennie, niż to miało miejsce w regulacjach konkordatów przedsoborowych – gwarancje udzielone przez Państwo Polskie Kościołowi katolickiemu w Konkordacie z 1993 r. bynajmniej nie mają znamion przywilejów⁵. Dotyczą bowiem wspomnianej wolności religijnej, zarówno w wymiarze relacji instytucjonalnych obydwu wspólnot, jak

---

¹ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie 28 lipca 1993 r. (Dz. U. 1998, Nr 51, poz. 318).

² Ustawa z 8 stycznia 1998 r. o ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską (Dz. U. 1998, Nr 12, poz. 42). Ta znaczna zwłoka w powzięciu ustawy ratyfikacyjnej była spowodowana względami pozamerytorycznymi. Zob. W. Góralski, *Konkordat polski 1993. Od podpisania do ratyfikacji*, Warszawa 1998, s. 29-150.

³ Zob. Deklaracja Soboru Watykańskiego II o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, n. 2.

⁴ J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005, s. 86; W. Góralski, *Ochrona małżeństwa i rodziny w Konkordacie polskim z 1993 r.*, w: *Konkordat polski w 10 lat po ratyfikacji. Materiały z konferencji*, red. J. Wroceński, H. Pietrzak, Warszawa 2008, s. 131-132.

⁵ Zob. Konstytucja o Kościele w świecie współczesnym Soboru Watykańskiego II *Gaudium et spes*, n. 76; warto przytoczyć tutaj wypowiedź abp. Józefa Kowalczyka, nuncjusza apostolskiego w Polsce, z 24 października 1994 r.: „W tym kontekście Stolica Apostolska jeszcze raz potwierdza swoje konsekwentne stanowisko, że nie oczekuje ze strony Państwa Polskiego żadnych przywilejów w związku z konkordatem”. „Słowo. Dziennik Katolicki” z 26 października 1994 r., s. 2. Wymowne jest również stwierdzenie papieża Benedykta XVI zawarte w jego przemówieniu wygłoszonym 12 maja 2005 r. do korpusu dyplomatycznego, że Kościół „nie domaga się żadnego przywileju dla siebie, lecz jedynie stworzenia w zakresie swej misji uzasadnionych warunków swobody dla swojej działalności” (przytaczam za: H. Suchocka, *Polski model relacji państwo-Kościół w świetle Konstytucji RP i Konkordatu z 1993 r.*, w: *Konkordat polski w 10 lat po ratyfikacji...*, s. 42).

i w wymiarze indywidualnym, która to wolność wypływa z samej misji właściwej Kościołowi katolickiemu (podobnie jak pozostałym związkom wyznaniowym) oraz z przyrodzonej godności ludzkiej⁶.

Należy dodać, że – poza wprowadzeniem alternatywnej w stosunku do istniejącej przed wejściem w życie Konkordatu formy zawarcia małżeństwa (art. 10 ust. 1) oraz stworzeniem możliwości nauczania religii w przedszkolach (art. 12 ust. 1) – pozostałe normy konkordatowe stanowią jedynie potwierdzenie unormowań wcześniej obowiązujących, wpisanych do ustaw zwykłych, szczególnie do ustawy z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej⁷.

Nie można zapominać o tym, że umowa konkordatowa zawiera również określone gwarancje Kościoła katolickiego złożone Państwu. Właśnie owa dwustronność gwarancji zdaje się stwarzać niezbędne warunki dla harmonijnego kształtowania wzajemnych relacji obydwu wspólnot: politycznej i religijnej.

W regulacji konkordatowej znalazły się więc artykuły, w których obydwie strony wspólnie przyjmują określone zobowiązania (mają charakter zobowiązań dwustronnych), a także przepisy zawierające gwarancje jednostronne, pochodzące zarówno od jednej, jak i od drugiej układającej się strony.

I. ZOBOWIĄZANIA DWUSTRONNE

W wielu regulacjach obydwie układające się strony podejmują łącznie szereg zobowiązań o charakterze zarówno generalnym, jak i odnoszących się do konkretnych spraw. Jedne z tych zobowiązań kreuje od samego początku (tj. od wejścia w życie Konkordatu) określony obowiązek (np. utworzenie specjalnej komisji do przygotowania zmian w odniesieniu do spraw finansowych instytucji i dóbr kościelnych oraz duchowieństwa – art. 22 ust. 2 Konkordatu), inne zaś rodzą taką powinność w przyszłości, niekiedy jedynie hipotetycznie (np. odnośnie do inicjowania nowych lub dodatkowych rozwiązań – art. 27 Konkordatu).

1. Podstawową zasadą dotyczącą wzajemnych relacji Państwa Polskiego i Kościoła katolickiego przyjętą w Konkordacie przez zawierające go strony jest zasada niezależności i autonomii⁸, każdego w swojej dziedzinie, wpisana do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (art. 25 ust. 3).

⁶ J. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000, s. 189.

⁷ Dz. U. Nr 29, poz. 154 z późn. zm. Zob. J. Rokita, *Realizacja postanowień Konkordatu 1993 w kontekście polskiego prawodawstwa państwowego*, w: *Konkordat 1993. Dar i zadanie dla Kościoła i Polski*, red. J. Dyduch, Kraków 1998, s. 52-55.

⁸ Autonomia (*autos* – „sam”, *nomos* – „prawo”) oznacza właściwość bytu, dzięki której może on sam stanowić o sobie, a także kierować się własnym prawem. Niezależność jest najwyższym stopniem autonomii danego bytu w stosunku do innego, wykluczającym ingerencje każdego z nich w wewnętrzne sprawy drugiego. Podczas gdy autonomia ujmowana jest przede wszystkim w relacjach *ad intra* (w stosunkach wewnętrznych), to niezależność postrzegana jest głównie w relacjach *ad extra* (w stosunkach zewnętrznych). Zob. W. Góralski, A. Pieńdyk, *Zasada niezależności i autonomii państwa i Kościoła w konkordacie polskim z 1993 r.*, Warszawa 2000, s. 11-12.

Układające się strony, potwierdzając w art. 1 Konkordatu, że „Państwo i Kościół katolicki są – każde w swojej dziedzinie – niezależne i autonomiczne”, jednocześnie „zobowiązują się do pełnego poszanowania tej zasady we wzajemnych stosunkach i we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego”. Przytoczoną zasadę, zaczerpniętą z konstytucji soborowej *Gaudium et spes* (n. 76), strony uznały więc za własną, czyniąc z niej podstawową przesłankę przesądzającą o kształcie wzajemnych stosunków. Potwierdzenie zasady niezależności i autonomii oznacza uznanie przez państwo i Kościół, że ich prawna niezależność i autonomia nie wynika ze wzajemnego nadania czy koncesji, lecz stanowi wyraz i odbicie stanu rzeczywistego, ontologicznego⁹. Stosowanie tej zasady w praktyce oznacza, że władza kościelna jest całkowicie niekompetentna do ingerowania w sprawy wewnętrzne państwa, a władza państwowa jest całkowicie niekompetentna do ingerowania w sprawy wewnętrzne Kościoła¹⁰.

Wzmianka w art. 1 Konkordatu o zobowiązaniu stron do pełnego poszanowania zasady niezależności i autonomii także „we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego” nie stanowi bynajmniej zobowiązania do owej współpracy, lecz jedynie wskazuje na taką możliwość. Racją współdziałania wspólnoty politycznej i wspólnoty religijnej jest dobro człowieka i dobro wspólne.

2. Zobowiązanie dwustronne stanowi następnie treść art. 2, w którym strony potwierdziły wolę kontynuowania wzajemnych stosunków za pośrednictwem stałych przedstawicieli dyplomatycznych w randze nuncjusza apostolskiego (jako przedstawiciela Stolicy Apostolskiej, rezydującego w Warszawie) i ambasadora nadzwyczajnego i pełnomocnego (jako przedstawiciela Rzeczypospolitej Polskiej, rezydującego w Rzymie).

Artykuł ten nie stwarza nowej sytuacji prawnej, lecz jedynie potwierdza istniejącą od 17 lipca 1989 r., kiedy to nastąpiła wymiana not między prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej i papieżem Janem Pawłem II w sprawie wznowienia stałych dwustronnych stosunków dyplomatycznych, a w ich następstwie doszło do ustanowienia i akredytacji przedstawicieli obu stron (w Warszawie i w Rzymie)¹¹.

3. Formę dwustronnego zobowiązania należy dostrzec w art. 9 ust. 2 Konkordatu, w którym stwierdza się, że rozszerzenie wykazu dni wolnych od pracy (podanego w ust. 1 tegoż artykułu) „może nastąpić po porozumieniu Układających się Stron”. Z zapisu tego jednoznacznie wynika, że ewentualne rozszerzenie obowiązującego *status quo* nie może się dokonać jednostronnie.

⁹ Zob. R. Sobański, *Niezależność i autonomia Kościoła i państwa podstawową przesłanką konkordatu*, „Ateneum Kapłańskie” 90 (1996), z. 1, s. 17.

¹⁰ W. Góralski, W. Adamczewski, *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską z 28 lipca 1993 r.*, Płock 1994, s. 25.

¹¹ Zob. J. Krukowski, *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999, s. 95; W. Góralski, A. Piędyk, op. cit., s. 28.

4. Art. 10 ust. 5, uwzględniający możliwość wzajemnego powiadamiania się przez sądy państwowe i sądy kościelne o orzeczeniach w sprawach małżeńskich, stanowi, że kwestia ta „może być przedmiotem postępowania określonego w artykule 27” (umowa między układającymi się stronami albo uzgodnienia między Rządem RP i Konferencją Episkopatu Polski, upoważnioną do tego przez Stolicę Apostolską). Chodzi zatem o dwustronne zobowiązanie się do niekierowania powiadomień jednostronnie, bez uprzedniego uregulowania kwestii w trybie art. 27 Konkordatu.

5. W art. 11 Konkordatu strony „deklarują wolę współdziałania na rzecz obrony i poszanowania instytucji małżeństwa i rodziny będących fundamentem społeczeństwa”. Podstawą tej deklaracji jest uznanie wspólnych dla jednej i drugiej strony wartości, jakimi są małżeństwo i rodzina (uznane za fundament społeczeństwa). W odniesieniu do rodziny jej wartość podkreślono ponadto w pierwszej części zdania drugiego wymienionego artykułu.

6. Art. 12 ust. 3 zd. trzecie, stanowiąc, iż „kryteria wykształcenia pedagogicznego oraz forma i tryb uzupełnienia tego wykształcenia będą przedmiotem uzgodnień kompetentnych władz państwowych z Konferencją Episkopatu Polski”, stworzył obopólną powinność dokonania tego rodzaju uzgodnień. Zobowiązanie to zostało zrealizowane poprzez Porozumienie między Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z 6 września 2000 r. w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli religii¹².

7. W art. 15 ust. 2, dotyczącym statusu prawnego prowadzonych przez jednostki Kościoła katolickiego wszelkiego typu szkół wyższych (zob. art. 15 ust. 1 Konkordatu), a także trybu i zakresu uznawania przez Państwo kościelnych stopni i tytułów oraz statusu prawnego wydziałów teologii katolickiej na uniwersytetach państwowych, strony postanowiły, iż kwestie te „regulują umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Konferencją Episkopatu Polski upoważnioną przez Stolicę Apostolską”. W ten sposób strony zobowiązały się do uregulowania owych kwestii w sposób wyżej określony.

Rezultatem tego zobowiązania jest przede wszystkim umowa z 1 lipca 1999 r. między Rządem RP a Konferencją Episkopatu Polski w sprawie statusu prawnego szkół wyższych zakładanych i prowadzonych przez Kościół katolicki, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów duchownych oraz w sprawie trybu i zakresu uznawania przez państwo stopni i tytułów naukowych nadanych przez te szkoły wyższe. Została ona ogłoszona w formie obwieszczenia Ministra Spraw Zagranicznych z 29 lipca 1999 r. o wykonaniu Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską¹³.

8. Dwustronne zobowiązanie jest przedmiotem art. 22 ust. 2 Konkordatu, dotyczącego spraw finansowych instytucji i dóbr kościelnych oraz duchowień-

¹² Dziennik Urzędowy Ministerstwa Edukacji Narodowej 2000, Nr 3, poz. 21.

¹³ Dz. U. Nr 63, poz. 727.

stwa. Przyjmując za punkt wyjścia w tychże sprawach „obowiązujące ustawodawstwo polskie i przepisy kościelne – czytamy w powołanym artykule – Układające się Strony stworzą specjalną komisję, która zajmie się koniecznymi zmianami”.

Przytoczony zapis zawiera więc dwie zasady ogólne. Podczas gdy pierwszą stanowi klauzula odsyłająca do regulacji obowiązujących w wymienionej materii (prawo polskie i prawo kanoniczne)¹⁴, to druga jest klauzulą odsyłającą do przyszłej regulacji, której powzięcie ma poprzedzić stworzenie przez strony specjalnej komisji. Zasada ta ma charakter zobowiązania się stron do utworzenia owej komisji (dwustronnej), która ma się zająć koniecznymi zmianami (przygotowaniem ich projektu), przy czym nowa regulacja „uwzględni potrzeby Kościoła, biorąc pod uwagę jego misję oraz dotychczasową praktykę życia kościelnego w Polsce”. Zapowiedzianej komisji jednak jeszcze nie ustanowiono.

9. Z art. 25 ust. 2 umowy wynika zobowiązanie dwustronne, przy czym po stronie kościelnej podmiotem zobowiązanym nie jest Stolica Apostolska, lecz Konferencja Episkopatu Polski. „Kompetentne władze państwowe i Konferencja Episkopatu Polski – stanowi się tutaj – opracują zasady udostępniania dóbr kultury będących własnością lub pozostających we władaniu Kościoła”. Zasady te mają zostać wypracowane na poziomie ogólnokrajowym, a więc wspólnie przez kompetentne władze państwowe (właściwe w sprawach kultury) i Konferencję Episkopatu Polski. Jak dotąd, zasady, o których mowa, nie zostały opracowane.

10. Do art. 27 Konkordatu została wpisana klauzula końcowa określająca tryb regulowania nowych lub dodatkowych rozwiązań prawnych. Strony zobowiązały się, iż sprawy wymagające takich rozwiązań „będą regulowane na drodze nowych umów między Układającymi się Stronami albo uzgodnień między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej i Konferencją Episkopatu Polski upoważnioną do tego przez Stolicę Apostolską”.

Strony zatem zobowiązały się, iż w sytuacji, w której uznają, że w danej sprawie zachodzi potrzeba nowych lub dodatkowych regulacji, dokonają ich poprzez zawarcie nowej umowy lub uzgodnienia. Co do samego trybu dokonywania tego rodzaju regulacji, to przewidziane są tutaj dwie możliwości: 1) nowa umowa (o charakterze międzynarodowym) stron; 2) uzgodnienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Konferencją Episkopatu Polski, upoważnioną w tym celu przez Stolicę Apostolską. Dotychczas art. 27 nie znalazł zastosowania.

11. W kolejnej klauzuli końcowej (interpretacyjnej), zawartej w art. 28 Konkordatu, strony uzgodniły, że zachodzące między nimi różnice dotyczące

¹⁴ W wypadku prawa polskiego, należy mieć tutaj na uwadze przede wszystkim ustawę z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (art. 55-57) oraz jej nowelizację z 11 października 1991 r. (Dz. U. Nr 107, poz. 459). Co się zaś tyczy prawa kanonicznego, w grę wchodzi Kodeks prawa kanonicznego (Księga V) oraz przepisy kościelnego prawa partykularnego stanowiące przez biskupów diecezjalnych.

interpretacji lub stosowania tej umowy „będą usuwać na drodze dyplomatycznej”. Jest to więc dwustronne zobowiązanie do rozwiązywania możliwych różnic stanowisk, jakie wystąpiłyby w wykładni i stosowaniu traktatu (aplikowaniu go do konkretnych sytuacji), wyłącznie na drodze dyplomatycznej¹⁵.

II. GWARANCJE ZŁOŻONE PRZEZ PAŃSTWO POLSKIE

Umowa konkordatowa zawiera liczne gwarancje, które Państwo Polskie udziela Kościołowi katolickiemu. Ich przedmiotem, jak już nadmieniono, jest generalnie wolność religijna – w wymiarze zarówno wspólnotowym i instytucjonalnym, jak i indywidualnym. Zatem mowa tu o uznaniu wynikającego z samej misji Kościoła prawa do swobodnego jej wykonywania na obszarze Państwa Polskiego. Państwo to nie przyznaje Kościołowi określonych praw w tym zakresie, lecz uznając je, składa gwarancje ich poszanowania i ochrony. Zobowiązuje się do zabezpieczenia wolności należnej Kościołowi jako wspólnocie i instytucji, która posiada własne jednostki organizacyjne i własnych wyznawców.

1. Art. 3 Konkordatu zawiera gwarancję swobodnego utrzymywania przez Kościół katolicki oraz jego osoby prawne i fizyczne stosunków oraz komunikowania się ze Stolicą Apostolską i innymi podmiotami: konferencjami biskupów, Kościołami partykularnymi, „a także między sobą i z innymi wspólnotami i instytucjami, organizacjami i osobami w kraju i za granicą”.

Przedmiotem gwarancji, danych Kościołowi katolickiemu oraz jego osobom prawnym i fizycznym w Polsce, jest swobodne utrzymywanie stosunków i komunikowanie się z innymi osobami prawnymi i z osobami fizycznymi – zarówno w płaszczyźnie wertykalnej (ze Stolicą Apostolską), jak i w płaszczyźnie horyzontalnej (z konferencjami biskupów i z Kościołami partykularnymi, a także między sobą oraz z innymi wspólnotami, instytucjami, organizacjami i osobami tu w kraju, jak i za granicą). Mowa zarówno o „stosunkach”, a więc relacje utrzymywane w sposób stały (instytucjonalny), jak i o „komunikowanie się”, tj. nawiązywanie kontaktów okazjonalnych (w dowolny sposób)¹⁶.

2. Uznanie przez Państwo w art. 4 ust. 1 Konkordatu osobowości prawnej „Kościola katolickiego” (należy przyjąć, że dotyczy to Kościoła katolickiego w Polsce) oraz „wszystkich instytucji kościelnych terytorialnych i personalnych, które uzyskały taką osobowość na podstawie przepisów prawa kanonicznego” (art. 4 ust. 2), stanowi ważną gwarancję, dzięki której kościelne jednostki organizacyjne (m.in. parafie) mogą uczestniczyć w obrocie prawnym zgodnie z zasadami prawa cywilnego i prawa administracyjnego. Gwarancja ta

¹⁵ W. Góralski, W. Adamczewski, op. cit., s. 140-141; por. J. Krukowski, *Konkordat polski. Znaczenie...*, s. 186-187.

¹⁶ J. Krukowski, *Kościół i państwo...*, s. 305; idem, *Konkordat polski. Znaczenie...*, s. 98-99; W. Góralski, W. Adamczewski, op. cit., s. 29-31.

rozszybia się na wszystkie jednostki organizacyjne Kościoła w Polsce, które powstając, uzyskują osobowość prawną w sferze prawa kanonicznego. Warunkiem jednak uzyskania osobowości prawnej przez daną jednostkę kościelną na forum państwowym jest powiadomienie kompetentnych organów administracyjnych o jej utworzeniu, co powinna uczynić władza kościelna.

Ponadto w art. 4 ust. 3 traktatu Państwo zobowiązuje się, że „inne instytucje kościelne”, a więc jednostki nieposiadające osobowości prawnej na forum kościelnym (np. niektóre stowarzyszenia wiernych), mogą ją uzyskać „na podstawie prawa polskiego”.

3. Do art. 5 Konkordatu została wpisana gwarancja, w myśl której Państwo – odwołując się do „prawa do wolności religijnej” – zapewnia Kościołowi katolickiemu (we wszystkich jego obrządkach) „swobodne i publiczne pełnienie jego misji, łącznie z wykonywaniem jurysdykcji oraz zarządzaniem i administrowaniem jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego”.

Państwo polskie zobowiązało się tutaj do respektowania tego, co przysługuje Kościołowi katolickiemu jako społeczności religijnej w obszarze potrójnej posługi: nauczania, uświęcania i rządzenia (posługa rządu obejmuje dziedzinę ustawodawstwa, sądownictwa i administracji). Wyklucza to podejmowanie działań, które powodowałyby ograniczenia w tym względzie. Klauzula o swobodnym wykonywaniu przez Kościół jurysdykcji „na podstawie prawa kanonicznego” wskazuje na zobowiązanie się Państwa do nieingerowania jego organów w działalność kościelną realizowaną w oparciu o przepisy prawa kanonicznego¹⁷.

4. Kolejna gwarancja udzielona w Konkordacie przez stronę państwową, zamieszczona w art. 6 ust. 1, dotyczy swobody Kościoła katolickiego w zakresie tworzenia, dokonywania zmian i znoszenia własnych struktur terytorialnych i personalnych. Wyszczególnienie jednostek organizacyjnych Kościoła – zarówno terytorialnych (prowincja kościelna, archidiecezja, diecezja, administratura apostolska, prałatura terytorialna, opactwo terytorialne i parafia terytorialna), jak i personalnych (ordynariat polowy, prałatura personalna, instytut życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostolskiego oraz parafia personalna) nie jest wyczerpujące, lecz jedynie egzemplatywne, na co zresztą wskazuje tekst ustępu *in fine*: „oraz innych kościelnych osób prawnych”.

5. W art. 7 ust. 1 znalazło się stwierdzenie, które jest konsekwencją art. 1 i art. 5, w myśl którego „urzędy kościelne obsadza kompetentna władza kościelna zgodnie z przepisami prawa kanonicznego”. Państwo daje więc Kościołowi gwarancję całkowitej autonomii w wykonywaniu jednego z istotnych obszarów własnej jurysdykcji.

¹⁷ Jednakże podjęcie czynności prawnej przez organ kościelnej osoby prawnej z naruszeniem przepisu prawa kanonicznego wymaganego do ważności tej czynności stanowi podstawę do uznania jej nieważności również w porządku prawnym państwa (stanowisko Sądu Najwyższego w wyroku kasacyjnym z 27 lipca 2000 r.). Zob. J. Krukowski, *Realizacja Konkordatu z 1993 r w polskim porządku prawnym*, w: *Konkordat polski...*, s. 99-100; idem, *Kościół i państwo...*, s. 308-309; W. Góralski, W. Adamczewski, op. cit., s. 35-36.

Zwykłą implikacją gwarancji, o której mowa w art. 7 ust. 1 umowy, jest inna, sformułowana w art. 7 ust. 2, w myśl której „mianowanie i odwoływanie biskupów należy wyłącznie do Stolicy Apostolskiej”. Urząd biskupi jest bowiem jednym z urzędów kościelnych.

6. W art. 8 ust. 1 Konkordatu Państwo Polskie „zapewnia Kościołowi katolickiemu wolność sprawowania kultu zgodnie z artykułem 5”. Jest to gwarancja generalna, stanowiąca uszczegółowienie (w zakresie pełnionej przez Kościół misji uświęcania) gwarancji wpisanej do powołanego tutaj art. 5. Należy ją odnieść zarówno do kultu publicznego (liturgicznego), jak i prywatnego (pozaliturgicznego). Stanowi ona potwierdzenie art. 15 ust. 1 ustawy z 17 maja 1989 r.

Co się tyczy kultu publicznego, to w art. 8 ust. 2 Konkordatu zawarto gwarancję Państwa, w myśl której organizowanie go „należy do władzy kościelnej zgodnie z przepisami prawa kanonicznego”, przy czym dodano klauzulę stanowiącą zobowiązanie Kościoła, o której będzie mowa niżej.

Z kolei w art. 8 ust. 3, dotyczącym miejsc przeznaczonych przez właściwą władzę kościelną „do sprawowania kultu i grzebania zmarłych”, przedmiotem gwarancji jest ich „nienaruszalność”. Chodzi tutaj o kościoły, oratoria, kaplice, sanktuaria, ołtarze oraz cmentarze, które to miejsca „przeznaczone [do wyżej określonych celów – W.G.] przez właściwą władzę kościelną” nie mogą być przedmiotem ingerencji Państwa (zmierzającej do przeznaczenia ich na inny użytek)¹⁸, poza określonymi w tymże ust. 3 (zd. drugie i trzecie) dwoma wyjątkami.

Wyjątek pierwszy został określony następująco: „Z ważnych powodów i za zgodą kompetentnej władzy kościelnej można przeznaczyć te miejsca na inny użytek” (zd. drugie). Nietrudno zauważyć, że stosowanie tego wyjątku jest możliwe jedynie „z ważnych powodów” oraz „za zgodą kompetentnej władzy kościelnej”. Druga klauzula stanowi gwarancję daną *implicite* stronie kościelnej, iż w przypadku inicjatywy władzy państwowej dotyczącej przeznaczenia danego miejsca sprawowania kultu lub grzebania zmarłych (np. cmentarza parafialnego) na inny użytek (np. na budowę autostrady) i jednocześnie nieuznania przez biskupa diecezjalnego takiego powodu za ważny, a tym samym niewyrażenia przezeń zgody na przeznaczenie tego miejsca na wspomniany użytek, władza państwowa nie dokona zamierzonej zmiany.

¹⁸ W związku z przyjmowaną w niektórych środowiskach błędną interpretacją zwrotu „nienaruszalność cmentarzy”, w Deklaracji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z 15 kwietnia 1997 r. znalazło się wyjaśnienie, w myśl którego pojęcie to „nie może być rozumiane jako prawo odmowy pochowania na cmentarzu katolickim osoby innego [niż katolickie – W.G.] wyznania lub niewierzącej” (M.P. Nr 4, poz. 51). Należy dodać, że na mocy ustawy z 26 czerwca 1997 r. o zmianie ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. Nr 126, poz. 805), do ustawy z 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych zostały wprowadzone następujące zapisy: „W miejscowościach, w których nie ma cmentarzy komunalnych, zarząd cmentarza wyznaniowego jest obowiązany umożliwić pochowanie na tym cmentarzu, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, osób zmarłych innego wyznania lub niewierzących” (art. 8 ust. 2); „Zarząd cmentarza wyznaniowego nie może odmówić pochowania zwłok osób, które posiadają nabyte prawo do pochówku w określonym miejscu tego cmentarza” (art. 8 ust. 3); tekst jedn.: Dz. U. 2000, Nr 23, poz. 295.

Wyjątek drugi (zawarty w zd. trzecim), związany z gwarancją daną przez stronę kościelną, zostanie omówiony niżej.

Art. 8 ust. 4 zapewnia Kościołowi katolickiemu swobodne, tzn. bez zezwolenia władz państwowych, sprawowanie kultu publicznego „w miejscach innych niż określone w ustępie 3”, a więc poza miejscami przeznaczonymi na ten cel przez właściwą władzę kościelną. Gwarancja ta jest jednak ograniczona klauzulą polecającą zachowanie przepisów prawa polskiego, jeśli stanowią w tej sprawie inaczej¹⁹. Klauzula ta zawiera – *implicite* – zobowiązanie strony kościelnej, o czym będzie jeszcze mowa.

7. Gwarancja poszanowania dni świątecznych – jako wolnych od pracy – stanowi przedmiot regulacji art. 9 ust. 1 Konkordatu. Zawarty tutaj katalog dni wolnych od pracy, obejmujący niedziele i siedem dni świątecznych (1 stycznia, drugi dzień Wielkanocy, dzień Bożego Ciała, 15 sierpnia, 1 listopada, 25 grudnia i 26 grudnia) pokrywa się w pełni z wykazem figurującym w art. 17 ustawy z 17 maja 1989 r.

8. Art. 10 ust. 1 umowy konkordatowej, poświęcony małżeństwu tzw. konkordatowemu, stanowi gwarancję złożoną przez Państwo Polskie, że „od chwili zawarcia małżeństwo kanoniczne wywiera takie skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim”, jeżeli zostaną spełnione trzy określone warunki.

Ponieważ powyższa norma konkordatowa nie nadaje się do bezpośredniego stosowania, w art. 10 ust. 6 strona państwowa zobowiązała się do wprowadzenia „koniecznych zmian w prawie polskim”. Zostały one wprowadzone przez ustawę z 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, prawo o aktach stanu cywilnego oraz ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw²⁰, do której Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji wydał dwa prawne akty wykonawcze²¹.

W art. 10 ust. 3 Państwo dało gwarancję poszanowania autonomii „kompetentnej władzy kościelnej” w orzekaniu „o ważności małżeństwa kanonicznego, a także w innych sprawach małżeńskich przewidzianych w prawie kanonicznym”.

9. W art. 12 ust. 1 Kościół katolicki otrzymał od Państwa, uznającego – jak zaznaczono *in principio* tego zapisu – „prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci” – gwarancję dotyczącą organizowania przez „szkoły publiczne

¹⁹ Zob. J. Krukowski, *Realizacja Konkordatu...*, s. 104-106.

²⁰ Dz. U. Nr 17, poz. 757.

²¹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 26 października 1998 r. (Dz. U. Nr 136, poz. 884) oraz obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 4 listopada 1998 r. (M.P. Nr 40, poz. 554). Należy wspomnieć, że Konferencja Episkopatu Polski wydała z kolei, 22 października 1998 r., Instrukcję dla duszpasterzy dotyczącą małżeństwa konkordatowego („Biuletyn Prasowy Katolickiej Agencji Informacyjnej” 1998, nr 90). Na temat małżeństwa „konkordatowego” (zawieranego w trybie art. 1 § 2 k.r.o.) szerzej zob. W. Góralski, *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*, Warszawa 1998.

podstawowe i ponadpodstawowe oraz przedszkola, prowadzone przez organy administracji państwowej i samorządowej”, zgodnie z wolą zainteresowanych (rodziców lub uczniów pełnoletnich), nauki religii „w ramach planu zajęć szkolnych i przedszkolnych”.

Gwarancja ta jest zgodna z postanowieniami art. 1-19 oraz rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków nauczania religii w szkołach publicznych²². *Novum* regulacji konkordatowej – w stosunku do ustawy z 7 września 1991 r. o systemie oświaty²³ – jest możliwość nauczania religii w przedszkolach, w związku z czym Minister Edukacji Narodowej wydał rozporządzenie z 30 czerwca 1999 r.²⁴, zmieniające poprzednie²⁵. Składając ową gwarancję, Państwo odwołuje się jednocześnie do zasady tolerancji (*in principio* zapisu). W art. 12 ust. 2 strona państwowa uznaje prawo władzy kościelnej do opracowywania programu nauczania religii katolickiej oraz podręczników²⁶. W art. 12 ust. 3 zd. drugie Państwo zobowiązało się do tego, że cofnięcie nauczycielowi religii w szkole lub w przedszkolu upoważnienia (*missio canonica*) przez biskupa diecezjalnego będzie uznawać za „utrata prawa do nauczania religii”. Z kolei w art. 12 ust. 4 zawarta jest gwarancja, w myśl której „w sprawach treści nauczania i wychowania religijnego nauczyciele religii podlegają przepisom i zarządzeniom kościelnym”.

W art. 12 ust. 5 została udzielona Kościołowi katolickiemu gwarancja korzystania „ze swobody prowadzenia katechezy dla dorosłych, łącznie z duszpasterstwem akademickim”.

10. W art. 13 Państwo składa Kościołowi katolickiemu gwarancję w formie zapewnienia możliwości „wykonywania praktyk religijnych, a w szczególności uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta, dzieciom i młodzieży katolickiej przebywającym na koloniach i obozach oraz korzystającym z innych form zbiorowego wypoczynku”.

11. Strona państwowa zagwarantowała Kościołowi katolickiemu – w art. 14 ust. 1 – prawo zakładania i prowadzenia własnych placówek oświatowych i wychowawczych, w tym przedszkoli oraz szkół wszystkich rodzajów, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego. W art. 14 ust. 2 znalazło się zapewnienie, że szkoły prowadzone przez jednostki Kościoła katolickiego w realizowaniu programu nauczania przedmiotów – poza minimum programowym – „stosują się do przepisów kościelnych”.

Art. 14 ust. 3 zawiera gwarancję odnoszącą się do nauczycieli, wychowawców i innych pracowników oraz do uczniów i wychowanków szkół i placówek oświatowych i wychowawczych prowadzonych przez jednostki Kościoła katolickiego, a będących „szkołami lub placówkami publicznymi” albo mających

²² Dz. U. Nr 36, poz. 155 z późn. zm.

²³ Dz. U. Nr 95, poz. 425 z późn. zm.

²⁴ Dz. U. Nr 67, poz. 753.

²⁵ Zob. J. Krukowski, *Kościół i państwo...*, s. 316-317; idem, *Realizacja Konkordatu...*, s. 109.

²⁶ Uchylony został w ten sposób wymóg art. 22 ust. 2 ustawy o systemie oświaty z 7 września 1991 r. dotyczący zatwierdzania podręczników do nauki religii przez władze państwowe.

„uprawnienia szkół lub placówek publicznych”. Wymienione kategorie osób „mają prawa i obowiązki takie same, jak analogiczne osoby w szkołach i placówkach publicznych”.

Wreszcie tenże art. 14, w ust. 4 stwarza gwarancję, że szkoły i placówki, o których mowa w art. 14 ust. 1, „będą dotowane przez Państwo lub organy samorządu terytorialnego w przypadkach i na zasadach określonych przez odpowiednie ustawy”.

12. Strona państwowa w art. 15 ust. 1 „gwarantuje Kościołowi katolickiemu prawo do swobodnego zakładania i prowadzenia szkół wyższych, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów duchownych oraz instytutów naukowo-badawczych”. Mowa w nim więc o wszelkiego typu szkołach kościelnych wyższych oraz kościelnych instytutach naukowo-badawczych, zakładanych w oparciu o przepisy prawa kościelnego.

Art. 15 ust. 3 zawiera z kolei gwarancję dotyczącą dotowania przez Państwo Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Nowym elementem – w stosunku do regulacji ustawowej – było jedynie zobowiązanie odnoszące się do Papieskiej Akademii Teologicznej, potwierdzone ustawą z 26 czerwca 1997 r. o finansowaniu Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie z budżetu Państwa²⁷, w stosunku bowiem do Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego gwarancję konkordatową poprzedziła ustawa z 14 czerwca 1991 r. o finansowaniu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z budżetu Państwa²⁸.

W tymże ust. 3 (zd. drugie) Państwo składa gwarancję rozważenia możliwości „udzielania pomocy finansowej odrębnym wydziałom wymienionym w ustępie 1” (mowa o wydziałach teologicznych istniejących poza uniwersytetami)²⁹. W 5 kwietnia 2006 r. Sejm RP uchwalił trzy ustawy o finansowaniu z budżetu państwa Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie, Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu i Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie³⁰.

13. W art. 16 ust. 1 zostało zagwarantowane sprawowanie opieki duszpasterskiej „nad żołnierzami wyznania katolickiego w czynnej służbie wojskowej, w tym również zawodowej” – „w ramach ordynariatu polowego” – przez Biskupa Polowego, „zgodnie z prawem kanonicznym i statutem zatwierdzonym przez Stolicę Apostolską.

W art. 16 ust. 2 strona państwowa zapewniła żołnierzom, o których mowa w ust. 1, „możliwość swobodnego uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta, jeśli nie koliduje to z ważnymi obowiązkami służbowymi”.

²⁷ Dz. U. Nr 103, poz. 650.

²⁸ Dz. U. Nr 61, poz. 259.

²⁹ Istnieją dwa wydziały tego rodzaju: Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie i Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu.

³⁰ Ustawa z 5 kwietnia 2006 r. o finansowaniu Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie z budżetu państwa (Dz. U. Nr 94, poz. 648); ustawa z 5 kwietnia 2006 r. o finansowaniu Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu z budżetu państwa (Dz. U. Nr 94, poz. 649); ustawa z 5 kwietnia 2006 r. o finansowaniu Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie (Dz. U. Nr 94, poz. 650).

Przedmiotem gwarancji zawartej w art. 16 ust. 3 umowy konkordatowej jest zwolnienie od służby wojskowej (przeniesienie do rezerwy) kapłanów i diakonów oraz członków instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego po złożeniu profesji wieczystej, a także odroczenie tej służby – „ze względu na odbywanie nauki” – „alumnom wyższych seminariów duchownych, osobom po złożeniu ślubów czasowych oraz nowicjuszom”.

Jednocześnie w art. 16 ust. 4 Państwo daje gwarancję, że „kapłani przeniesieni do rezerwy mogą być powołani do odbywania ćwiczeń wojskowych tylko w celu przeszkolenia do pełnienia funkcji kapelana wojskowego na wniosek właściwego przełożonego kościelnego”.

14. Państwo zobowiązało się – w art. 17 ust. 1 – do zapewnienia warunków „do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych osobom przebywającym w zakładach penitencjarnych, wychowawczych, resocjalizacyjnych oraz opieki zdrowotnej i społecznej, a także w innych zakładach i placówkach tego rodzaju”. Zapis ten oznacza, że osoby zarządzające wymienionymi zakładami są obowiązane stworzyć odpowiednie warunki, by osoby przebywające w tych zakładach mogły zarówno wykonywać praktyki religijne, jak i korzystać z posług religijnych.

Uszczegółowienie przytoczonego zapisu znalazło się w art. 17 ust. 2, w którym zaznaczono, że osobom wymienionymi w ust. 1 „zapewnia się w szczególności możliwość uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta oraz w katechizacji i rekolekcjach, a także korzystania z indywidualnych posług religijnych w zgodzie z celami pobytu tych osób wskazanych w ustępie 1”. Użyty w tym ustępie zwrot „w szczególności” wskazuje na egzemplarywne wyszczególnienie praktyk religijnych³¹.

15. Przedmiotem gwarancji zawartej w art. 19 jest „prawo wiernych do zrzeszania się zgodnie z prawem kanonicznym i w celach określonych w tym prawie”. Charakterystyczny jest zwrot artykułu *in principio*: „Rzeczpospolita Polska uznaje prawo wiernych [...]”.

16. Gwarancja dostępu Kościoła do środków społecznego przekazu, stanowiąca jeden z podstawowych warunków poszanowania wolności religijnej, została wpisana do art. 20 Konkordatu. W ust. 1 Państwo zapewnia Kościołowi katolickiemu prawo „swobodnego drukowania, wydawania i rozpowszechniania wszelkich publikacji związanych z jego posłannictwem”.

Z kolei w ust. 2 strona państwowa gwarantuje temu Kościołowi prawo „do posiadania i używania własnych środków społecznego przekazu, a także do emitowania programów w publicznej radiofonii i telewizji, na zasadach określonych w prawie polskim”.

17. W art. 21 ust. 1 zd. pierwsze Kościół katolicki otrzymał zapewnienie prowadzenia przez „odpowiednie instytucje kościelne” każdej, zgodnie z jej naturą, „działalności o charakterze misyjnym, charytatywnym i opiekuńczym”.

³¹ Zob. W. Góralski, Z. Adamczewski, op. cit., s. 95-98.

Konsekwencją tego zapisu jest gwarancja tworzenia przez te instytucje własnych struktur organizacyjnych i urządzenie publicznych zbiorok (zd. drugie).

W odniesieniu do publicznych zbiorok, w art. 21 ust. 2, będącym implikacją prawa instytucji kościelnych określonego w ust. 1, zamieszczono gwarancję zapewniającą Kościołowi katolickiemu prawo „do zbierania ofiar na cele religijne, kościelną działalność charytatywno-opiekuńczą, naukową, oświatową i wychowawczą oraz utrzymanie duchownych i członków zakonów, jeżeli odbywają się w obrębie terenów kościelnych, kaplic oraz w miejscach i okolicznościach zwyczajowo przyjętych w danej okolicy i w sposób tradycyjnie ustalony”. Tego rodzaju zbiorok zostały *expressis verbis* wyjęte spod przepisów prawa polskiego o zbiorokach publicznych.

18. Do art. 22 ust. 1 Konkordatu wpisano gwarancję dotyczącą zrównania pod względem prawnym działalności podejmowanej przez kościelne osoby prawne, służącej celom „humanitarnym, charytatywno-opiekuńczym i oświatowo-wychowawczym”, z działalnością służącą analogicznym celom i prowadzoną przez instytucje państwowe”.

Sformułowana w ten sposób zasada, zapewniająca instytucjom kościelnym działającym w określonym zakresie równe traktowanie z organizacjami państwowymi (m.in. w dostępie do środków z finansów publicznych), stanowi element nowy w stosunku do ustawy z 17 maja 1989 r.³²

W art. 22 ust. 4 Rzeczpospolita Polska zapewnia o udzielaniu – „w miarę możliwości” – „wsparcia materialnego w celu konserwacji i remontowania zabytkowych obiektów sakralnych i budynków towarzyszących, a także dzieł sztuki stanowiących dziedzictwo kultury”.

Jak wynika z przytoczonego brzmienia normy konkordatowej, choć nie zawiera ona konkretnego zobowiązania finansowego Państwa, to jednak stanowi gwarancję generalną, ale uwarunkowaną jego możliwościami finansowymi³³.

19. Prawa majątkowe kościelnych osób prawnych zostały zagwarantowane w art. 23. Państwo uznaje tutaj prawo tychże osób prawnych do nabywania, posiadania, użytkowania i zbywania mienia nieruchomości i ruchomego oraz nabywania i zbywania praw majątkowych, zgodnie z prawem polskim.

20. W art. 24 Konkordatu Państwo składa najpierw gwarancję uznania prawa Kościoła do „budowy, rozbudowy i konserwacji obiektów sakralnych i kościelnych oraz cmentarzy – zgodnie z prawem polskim” (zd. pierwsze). Następnie uznaje prawo biskupa diecezjalnego lub innego właściwego ordynariusza do decydowania o potrzebie budowy świątyni i o założeniu cmentarza (zd. drugie).

21. Uznanie prawa kościelnych osób prawnych do zakładania fundacji jest przedmiotem art. 26.

³² Zob. J. Krukowski, *Kościół i państwo...*, s. 324-325.

³³ Por. idem, *Realizacja Konkordatu...*, s. 122-123.

III. GWARANCJE ZŁOŻONE PRZEZ KOŚCIÓŁ KATOLICKI

Umowa konkordatowa zawiera również szereg gwarancji, które Kościół katolicki składa Państwu Polskiemu. Generalnie chodzi w nich o zobowiązanie się do podejmowania określonych działań oraz o zachowanie – w określonych sprawach – obowiązujących przepisów prawa polskiego. Stolica Apostolska, reprezentując w zawieraniu umowy dwustronnej Kościół katolicki, uznaje w ten sposób kompetencje Państwa Polskiego, a także ma na względzie poszanowanie jego interesu.

1. W art. 6 ust. 2 Konkordatu Stolica Apostolska zobowiązała się, że „żadna część terytorium polskiego nie będzie włączona do diecezji lub prowincji kościelnej mającej swą stolicę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej”.

Paralelną do tego zobowiązania jest gwarancja, zamieszczona w art. 6 ust. 3, że „żadna diecezja mająca swą stolicę w Rzeczypospolitej Polskiej nie będzie się rozciągała poza granice Państwa Polskiego”.

Tak więc Stolica Apostolska, kompetentna w tworzeniu i dokonywaniu zmian w strukturze jednostek kościelnych, zobowiązała się w ustępach 1 i 2 art. 6 do tego, że: 1) nie włączy do żadnej diecezji lub prowincji kościelnej, mających swoją stolicę w innym państwie, jakiegokolwiek części (np. przygranicznej wsi) danej jednostki kościelnej terytorialnej będącej integralną częścią terytorium polskiego; 2) nie włączy do żadnej z diecezji polskich, tzn. mających swoje stolice w granicach RP, jakiegokolwiek terytorium (np. przygranicznej wsi) położonego poza tymi granicami³⁴.

Art. 6 ust. 4-5 zawiera z kolei gwarancje dotyczące przynależności biskupów do Konferencji Episkopatu oraz niesprawowania jurysdykcji na terenie RP przez biskupa niebędącego obywatelem polskim.

Tak więc w ust. 4 Stolica Apostolska zobowiązała się do tego, że „biskup należący do Konferencji Episkopatu Polski nie będzie należał do krajowej Konferencji Episkopatu w innym państwie”. Natomiast w ust. 5 Stolica Apostolska zapewniła stronę państwową, że „biskup nie będący obywatelem polskim nie będzie należał do Konferencji Episkopatu Polski” i że „biskup taki nie będzie sprawował jurysdykcji w Rzeczypospolitej Polskiej, wyjąwszy legata lub innego wysłannika papieskiego”. Obydwie te gwarancje, stanowiące klauzule ograniczające, nie mają odpowiednika w ustawodawstwie polskim.

Należy zauważyć, że obywatelstwo polskie i narodowość polska nie muszą iść w parze, stąd też członkiem Konferencji Episkopatu Polski czy biskupem sprawującym jurysdykcję na terenie RP – nie licząc legata i innego wysłannika papieskiego – może być duchowny innej narodowości, jeśli posiada obywatelstwo polskie. Nic też nie stoi na przeszkodzie, by biskup polski był członkiem konferencji biskupów o zasięgu ponadregionalnym (np. Konferencji Biskupów Europy)³⁵.

³⁴ W. Góralski, W. Adamczewski, op. cit., s. 40.

³⁵ Zob. J. Krukowski, *Kościół i państwo...*, s. 309.

2. W art. 7 ust. 3 strona kościelna zobowiązała się, że „Stolica Apostolska będzie mianować biskupami w Polsce duchownych, którzy są obywatelami polskimi”. Ta klauzula, ograniczająca najwyższą władzę kościelną w powoływaniu na urząd biskupi, stanowi wyjątek od zasady wyrażonej w art. 7 ust. 1 Konkordatu.

Zupełnie nowym elementem w stosunku do ustawodawstwa polskiego jest regulacja objęta art. 7 ust. 4 Konkordatu, dotycząca ogłoszenia nominacji biskupa diecezjalnego. Strona kościelna daje tu gwarancję, że „w odpowiednim czasie poprzedzającym ogłoszenie nominacji biskupa diecezjalnego Stolica Apostolska poda jego nazwisko do poufnej wiadomości Rządu Rzeczypospolitej Polskiej”. Jednocześnie strona ta przyjmuje zobowiązanie, że dołoży starań, „aby to powiadomienie nastąpiło możliwie wcześniej”.

Jakkolwiek przytoczony przepis stwarza możliwość podjęcia przez Rząd RP próby ewentualnej interwencji w formie poinformowania Stolicy Apostolskiej o jakiejś ważnej okoliczności dotyczącej osoby mianowanego już biskupa diecezjalnego (gdy nominacja ta nie jest jeszcze ogłoszona), to jednak z naciskiem należy podkreślić, że art. 7 ust. 4 nie daje władzy państwowej żadnych uprawnień do zgłaszania formalnego sprzeciwu wobec takiej nominacji³⁶.

3. Art. 8 ust. 2, uznający kompetencję władzy kościelnej w dziedzinie organizowania kultu publicznego zgodnie z przepisami prawa kanonicznego „i z zachowaniem odpowiednich przepisów prawa polskiego”, zawiera w sobie gwarancję strony kościelnej, że w organizowaniu kultu publicznego władza ta będzie respektować obowiązujące w tym zakresie normy prawa polskiego³⁷.

W art. 8 ust. 3 zd. trzecie, w którym określa się drugi z wyjątków od zasady nienaruszalności miejsc kultu i cmentarzy, strona kościelna daje Państwu *implicitie* gwarancję niesprzeciwiania się w stosowaniu prawa polskiego w przypadkach wywłaszczenia z miejsc kultu i cmentarzy. Powołane wyżej zdanie art. 8 ust. 3 brzmi następująco: „Niniejszy przepis nie ogranicza prawa polskiego w przypadkach wywłaszczenia z zachowaniem standardów prawa międzynarodowego”.

Art. 8 ust. 4 umowy dwustronnej zawiera *implicitie* gwarancję Stolicy Apostolskiej stosowania się przez organizatorów sprawowania kultu publicznego do przepisów prawa polskiego dotyczących sprawowania tegoż kultu w miejscach innych niż określone w art. 8 ust. 3 (miejsca przeznaczone przez właściwą władzę kościelną do sprawowania kultu i grzebania zmarłych), „w szczególności ze względu na bezpieczeństwo i porządek publiczny”³⁸.

W art. 8 ust. 5, w którym strona państwowa zastrzegła sobie prawo do podejmowania „niezbędnych działań w miejscach określonych w ustępie 3,

³⁶ W. Góralski, W. Adamczewski, op. cit., s. 45-46; J. Krukowski, *Kościół i państwo...*, s. 310-311; idem, *Realizacja Konkordatu...*, s. 103-104.

³⁷ Normy te zawarte są w art. 15 i 16 ustawy z 17 maja 1989 r.

³⁸ Zob. ibidem, art. 16. Praktyczne zasady dotyczące uzgadniania organizacji imprez kościelnych określa rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 21 lipca 1993 r. w sprawie określenia sposobu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego podczas trwania imprez na drogach, warunków odbywania, trybu postępowania i organów właściwych w tych sprawach (Dz. U. Nr 73, poz. 345).

także bez uprzedniego powiadamiania władzy kościelnej, jeśli jest to konieczne dla ochrony życia, zdrowia lub mienia”. Strona kościelna tym samym zagwarantowała, że w określonych w przepisie przypadkach akceptować będzie tego rodzaju interwencje w miejscach przeznaczonych na sprawowanie kultu i grzebanie zmarłych. Użycie słowa „także” wskazuje, że jeśli w danym przypadku pozwalają na to okoliczności, władza publiczna powinna o zamierzonych działaniach powiadomić władzę kościelną³⁹.

4. Kolejna gwarancja strony kościelnej została złożona w art. 10 ust. 2, określającym przedmiot pouczenia nupturientów przez duchownego w ramach przygotowania do zawarcia małżeństwa w trybie art. 10 ust. 1 Konkordatu. Tak więc poza pouczeniem nupturientów o nierozzerwalności małżeństwa kanonicznego, duchowny winien pouczyć ich „o przepisach prawa polskiego dotyczących skutków małżeństwa”.

W art. 10 ust. 4 strona kościelna dała gwarancję poszanowania „wyłącznej kompetencji sądów państwowych” w orzekaniu „w sprawach małżeńskich w zakresie skutków określonych w prawie polskim”.

5. Art. 12 ust. 2 obejmuje zobowiązanie strony kościelnej do podawania przez władzę kościelną „do wiadomości kompetentnej władzy państwowej” programu nauczania religii katolickiej oraz podręczników.

Sformułowanie zawarte w art. 12 ust. 4, że nauczyciele religii (w szkołach i w przedszkolach) „w innych sprawach [niedotyczących treści nauczania i wychowania religijnego – W.G.] podlegają przepisom państwowym”, wskazuje pośrednio na gwarancję strony kościelnej, że nauczyciele religii będą przestrzegać tychże przepisów.

6. Art. 14 ust. 1, gwarantujący Kościołowi katolickiemu prawo zakładania i prowadzenia placówek oświatowych i wychowawczych, w tym szkół, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, ale również „na zasadach określonych przez odpowiednie ustawy”, niesie ze sobą zobowiązanie strony kościelnej do stosowania się przez jednostki kościelne zakładające i prowadzące wymienione placówki do przepisów prawa polskiego.

Gwarancja Stolicy Apostolskiej złożona Państwu Polskiemu zawarta jest także w art. 14 ust. 2 zd. pierwsze, w którym stanowi się, że „w realizowaniu minimum programowego przedmiotów obowiązkowych i wystawianiu druków urzędowych szkoły te [zakładane i prowadzone przez Kościół katolicki – W.G.] podlegają prawu polskiemu”. Strona kościelna zobowiązała się więc do stosowania się przez szkoły katolickie do regulacji państwowej w określonym wyżej zakresie.

Brzmienie art. 14 ust. 2 zd. trzecie: „O publicznym charakterze tych szkół i placówek [o których mowa w art. 14 ust. 1 – W.G.] decyduje prawo polskie” jednoznacznie stanowi gwarancję złożoną Państwu, w myśl której uznaje się jego prawo do decydowania o publicznym charakterze szkół i innych placówek oświatowych i wychowawczych prowadzonych przez Kościół katolicki – na

³⁹ W. Góralski, W. Adamczewski, op. cit., s. 51-52.

zasadach, które obowiązują wszystkie podmioty prowadzące nauczanie w Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁰.

7. W art. 16 ust. 1, regulującym dziedzinę opieki duszpasterskiej nad żołnierzami wyznania katolickiego, strona kościelna gwarantuje, że statut Ordynariatu Polowego zatwierdza Stolica Apostolska, jednak „w porozumieniu z kompetentnymi władzami Rzeczypospolitej Polskiej”.

Gdy w art. 16 ust. 2 Konkordatu Państwo zapewnia żołnierzom możliwość swobodnego uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta, to dodana tam klauzula ograniczająca: „jeśli nie koliduje to z ważnymi obowiązkami służbowymi” wskazuje, iż w przypadku kolizji dwóch obowiązków: religijnego i służbowego (o znacznej wadze), priorytet przyznaje się temu ostatniemu. Uznanie danego obowiązku za „ważny” należy niewątpliwie do władz wojskowych. Tego rodzaju klauzula stanowi więc formę gwarancji złożonej przez stronę kościelną i oznacza, że władza kościelna uzna w każdym przypadku kompetencję władzy wojskowej w decydowaniu o tym, jaką kwalifikację nadać określönemu obowiązkowi służbowemu żołnierza, gdy spełnienie tej powinności koliduje z prawem do uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta.

Art. 16 ust. 5 zawiera zobowiązanie Stolicy Apostolskiej do kierowania przez władzę kościelną – „w czasie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny” – „dodatkowych [poza kapelanami – W.G.] kapłanów do pełnienia funkcji kapelanów wojskowych, a diakonów, alumnów wyższych seminarów duchownych oraz członków instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego do służby sanitarnej lub służby w obronie cywilnej”.

8. Gwarancję pochodzącą od strony kościelnej można dostrzec w art. 17 ust. 2 *in fine*, w którym reguluje się sprawę wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych przez osoby przebywające w tzw. zakładach zamkniętych. Zapewnieniu warunków w tym zakresie, dotyczących w szczególności uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta oraz w katechizacji i rekolekcjach, a także korzystania z indywidualnych posług religijnych, towarzyszy klauzula ograniczająca: „zgodnie z celami pobytu tych osób w zakładach wskazanych w ustępie 1” (penitencjarne, wychowawcze, resocjalizacyjne, opieki zdrowotnej i społecznej, a także inne zakłady i placówki tego rodzaju). Klauzula ta oznacza, że charakter danego zakładu (np. penitencjarnego) może w określonych sytuacjach nakładać pewne ograniczenia w korzystaniu z prawa do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych. Strona kościelna uznała więc tutaj *implicite* kompetencje kierownictwa owych zakładów do ograniczenia tego prawa, jednak wyłącznie w przypadkach, w których korzystanie zeń kolidowałoby z celami pobytu osób w zakładach, o których mowa w art. 17 ust. 1.

W związku z zapewnieniem przez stronę państwową możliwości wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych przez osoby przebywające w zakładach wskazanych w art. 17 ust. 1 strona kościelna

⁴⁰ W. Góralski, A. Pieńdyk, op. cit., s. 43-44.

zobowiązała się – w art. 17 ust. 3 – że „biskup diecezjalny skieruje kapelanów, z którymi odpowiednia instytucja zawrze stosowną umowę”.

9. Art. 18 zawiera zobowiązanie strony kościelnej w przedmiocie „opieki duszpasterskiej nad członkami mniejszości narodowych”. Mocą tego zobowiązania „biskupi diecezjalni decydują o organizowaniu postługi duszpasterskiej i katechizacji w języku właściwej mniejszości”.

10. Prawo wiernych Kościoła katolickiego do zrzeszania się zgodnie z prawem kanonicznym, zagwarantowane przez Państwo Polskie w art. 19 zd. pierwsze Konkordatu, zostało w zd. drugim tego artykułu opatrzone klauzulą restryktywną: „Jeżeli te zrzeszenia poprzez swą działalność wkraczają w sferę uregulowaną w prawie polskim, podlegają także temu prawu”. W ten sposób Państwo otrzymało gwarancję, że stowarzyszenia kościelne prowadzące działalność także w obszarach podlegających prawu polskiemu – nawet mieszczących się w obrębie właściwych sobie celów (np. działalność gospodarcza) – będą respektować przepisy tego prawa⁴¹.

11. W art. 20 ust. 2 strona kościelna zawarła *implicite* gwarancję, że korzystając z wpisanego do tego ustępu prawa do posiadania i używania własnych środków społecznego przekazu, a także do emitowania programów w publicznej radiofonii i telewizji „na zasadach określonych w prawie polskim”, instytucje kościelne będą przestrzegać przepisów prawa polskiego na równi z innymi podmiotami⁴².

12. Strona kościelna *implicite* składa gwarancję stronie państwowej (art. 21 ust. 2 Konkordatu), że będzie przestrzegała prawa regulującego dziedzinę zbiorów publicznych. Ze stwierdzenia, że przepisy prawa polskiego o zbiorach publicznych nie mają zastosowania do zbierania ofiar na określone tam cele i w określonych tam miejscach i okolicznościach (zob. wyżej), jednoznacznie wynika, iż w odniesieniu do zbiorów publicznych niespełniających tych warunków znajdują w pełni zastosowanie przepisy prawa polskiego o zbiorach publicznych. To zaś oznacza, że strona kościelna przyjmuje zobowiązanie przestrzegania tych przepisów.

13. W związku z dwustronnym zobowiązaniem się stron (w art. 22 ust. 2) do stworzenia specjalnej komisji, która zajmie się „koniecznymi zmianami” w obszarze spraw finansowych instytucji i dóbr kościelnych oraz duchowieństwa, w art. 22 ust. 3 strona kościelna podjęła zobowiązanie, w myśl

⁴¹ Zob. W. Góralski, W. Adamczewski, op. cit., s. 101-102.

⁴² Zgodnie z ustawą z 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz. U. 1993, Nr 7, poz. 34 z późn. zm.) oraz rozporządzeniem Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z 2 czerwca 1993 r. w sprawie zawartości wniosku oraz szczegółowego trybu postępowania w sprawach udzielania i cofania koncesji na rozpowszechnianie programów radiofonicznych i telewizyjnych (Dz. U. Nr 52, poz. 244), realizację prawa, o którym w art. 20 ust. 2 Konkordatu, regulują porozumienia Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski z jednostkami publicznej radiofonii i telewizji. Zob. J. Krukowski, *Realizacja Konkordatu...*, s. 118-119.

którego „władzom państwowym wskazana zostanie instytucja kościelna lub instytucje kościelne kompetentne w sprawach wymienionych w ustępie 2”.

Już wkrótce po wejściu w życie Konkordatu w celu realizacji tego zobowiązania powstały dwie komisje konkordatowe: jedna Stolicy Apostolskiej, a druga Rządu RP (nie przygotowano jednak stosownych projektów)⁴³.

14. W art. 23 Stolica Apostolska złożyła gwarancję, iż nabywając, posiadając, użytkując i zbywając mienie nieruchomości i ruchome oraz nabywając i zbywając prawa majątkowe, kościelne osoby prawne będą to czynić „zgodnie z przepisami prawa polskiego”.

15. Analogiczne zobowiązanie złożyła strona kościelna w art. 24 zd. pierwsze umowy konkordatowej: działania „zgodnie z prawem polskim” w urzeczywistnianiu swojego prawa „do budowy, rozbudowy i konserwacji obiektów sakralnych i kościelnych oraz cmentarzy”.

W tym samym artykule, zd. trzecie, strona kościelna zamieściła gwarancję dotyczącą inicjowania wznoszenia budowy obiektów sakralnych i kościelnych oraz zakładania cmentarzy „po uzgodnieniu miejsca z kompetentnymi władzami i po uzyskaniu wymaganych decyzji administracyjnych”.

16. Art. 25 ust. 1 Konkordatu strona kościelna zobowiązała się do tego, że „w każdej diecezji komisja powołana przez biskupa diecezjalnego będzie współpracować z właściwymi władzami państwowymi w celu ochrony znajdujących się w obiektach sakralnych i kościelnych dóbr kultury o ogólnonarodowym znaczeniu oraz dokumentów archiwalnych o wartości historycznej i artystycznej”.

Przedmiotem zobowiązania jest zatem zarówno powołanie przez poszczególnych biskupów diecezjalnych komisji ds. współpracy z władzami państwowymi w określonych wyżej celach, jak i podjęcie przez te organy współpracy z właściwymi władzami państwowymi.

17. W art. 26, w którym Państwo uznaje prawo kościelnych osób prawnych do zakładania fundacji, strona kościelna daje pośrednio gwarancję przestrzegania w tym zakresie prawa polskiego. W drugim bowiem zdaniu powołanego artykułu czytamy: „Do fundacji tych stosuje się prawo polskie”.

IV. UWAGI KOŃCOWE

Konkordat z 28 lipca 1993 r., zawarty przez Rzeczpospolitą Polską ze Stolicą Apostolską, stanowiący rezultat długiego procesu normalizacji wzajemnych stosunków Państwa i Kościoła katolickiego, do którego przynależy tak znacząca większość obywateli w Polsce, regulując całokształt spraw interesujących

⁴³ J. Krukowski, *Realizacja Konkordatu...*, s. 121-122.

obydwie strony, czyni to w duchu wzajemnego zrozumienia własnych celów i zadań, a tym samym poszanowania ich odrębności. Utrwalając *status quo* zaistniały wraz z ustawą z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, umowa ta, nacechowana wyraźnie wolą stron umocnienia wzajemnej zgody i porozumienia, a nawet gotowością do współdziałania „dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego” (art. 1 Konkordatu), stanowi wymowny wyraz ich dążenia „do trwałego i harmonijnego uregulowania wzajemnych stosunków” (preambuła Konkordatu).

Na straży trwałego i harmonijnego kształtowania wzajemnych odniesień Państwa i Kościoła katolickiego stoi fundamentalna zasada niezależności i autonomii, wpisana zarówno do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (państwa i kościołów oraz innych związków wyznaniowych), jak i do traktatu konkordatowego (Państwa i Kościoła katolickiego). Uniwersalny charakter tej zasady sprawia, że można ją stosować bez względu na okoliczności i realia, a nawet ustrój danego państwa. Niezależność i autonomia obydwu wspólnot, każdej w swojej dziedzinie, potwierdzona szczegółowymi postanowieniami Konkordatu, stanowi jednocześnie podstawowy warunek prawdziwego dobra człowieka, który znajduje swoje miejsce najczęściej w jednej i w drugiej wspólnocie. Nic też dziwnego, że umowa konkordatowa odnosi się w swojej regulacji do standardów międzynarodowych w zakresie praw człowieka (preambuła).

Zasada niezależności i autonomii, wysłowiona w art. 1 Konkordatu, znajduje swoje właściwe „przełożenie” w regulacjach szczegółowych tej umowy, w których Państwo Polskie uznaje prawa i kompetencje Kościoła katolickiego, ten zaś respektuje prawa i kompetencje Państwa. Jednoznacznie wskazują na to złożone w traktacie gwarancje: zarówno dwustronne, jak i każdej ze stron odrębnie. Wykluczając złą wolę lub zwyczajną ignorancję, trudno byłoby wskazać jakikolwiek przepis konkordatowy, który pozostawałby w sprzeczności z zasadą, o której mowa. Nie sposób tym samym dopatrzeć się kolizji między takim czy innym postanowieniem umowy a Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej.

Kierując się, jak zaznaczono w preambule umowy, „zasadami prawa międzynarodowego, łącznie z normami dotyczącymi poszanowania praw człowieka i podstawowych swobód oraz wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji z powodów religijnych” oraz „uznając, że fundamentem rozwoju wolnego i demokratycznego społeczeństwa jest poszanowanie godności osoby ludzkiej i jej praw”, układające się strony chciały dać wyraz przekonaniu, iż przyjęcie Konkordatu nie może w najmniejszy sposób obniżyć standardu ochrony praw innych (niekatolickich) Kościołów i związków wyznaniowych oraz ich wyznawców, czy też spowodować jakiegokolwiek nierówności w traktowaniu ich przez Państwo. Wyrażanie poglądu, iż umowa konkordatowa sprawia, że wyznawcy innych religii czy światopoglądów mogą się czuć obywatelami drugiej kategorii, należy uznać za całkowite nieporozumienie. Jak słusznie bowiem zauważa H. Suchocka, „zawarcie konkordatu nie tylko nie narusza zasady równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych, ale stwarza dla państwa demokratycznego zobowiązanie do rozszerzenia na inne Kościoły

i związki wyznaniowe takich gwarancji, jakie zostały zawarte w konkordacie dla Kościoła katolickiego”⁴⁴.

Gdy chodzi o stronę redakcyjną, Konkordat nie jest dziełem doskonałym i można się w nim dostrzec szereg mankamentów, takich jak pewne luki, niejasności i brak precyzji. W szczególności należy to odnieść do artykułów: 10 ust. 1; 12 ust. 1; 22 ust. 2 i 22 ust. 3. Krytycznie wypada się poza tym ustosunkować do wspomnianego już niezrealizowania – jak dotąd – dyspozycji art. 22 ust. 2, zapowiadającej utworzenie przez strony „specjalnej komisji”, która „zajmie się koniecznymi zmianami” (w sprawach finansowych instytucji i dóbr kościelnych oraz duchowieństwa).

Należy zauważyć, że głosy krytyczne, jakie padają pod adresem Konkordatu, najczęściej dotyczą niewłaściwej niekiedy interpretacji jego zapisów czy nawet próby postępowania zgodnie z taką interpretacją, a nie samej umowy. Za tego rodzaju nadużycia, raczej sporadyczne, nie wolno obwiniać samego traktatu. Słuszna ocena nagannego zachowania konkretnej osoby nie może stanowić podstawy do poddawania krytyce samego Konkordatu.

Jak się wydaje, dobrą praktyką byłoby systematyczne poruszanie spraw związanych z rozumieniem i stosowaniem regulacji konkordatowych przez Komisje Konkordatowe: rządową i kościelną (wspólnie), a także przez Komisję Wspólną Rządu Rzeczypospolitej Polski i Konferencji Episkopatu Polski. W ten sposób strony mogłyby sobie wyjaśniać szereg spraw i oceniać na bieżąco realizację umowy, która, jak to widać po dziesięciu latach jej funkcjonowania, wydaje się skutecznym instrumentem prawnym, i która – dzięki złożonym przez strony gwarancjom – nie tylko umożliwia harmonijne kształtowanie stosunków państwa i Kościoła katolickiego w Polsce, lecz także skutecznie służy dobru człowieka i dobru wspólnemu.

Ks. prof. dr hab. Wojciech Góralski
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
i Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku

GUARANTEES OF HARMONIOUS SHAPING OF MUTUAL RELATIONS BETWEEN THE POLISH STATE AND THE CATHOLIC CHURCH IN THE CONCORDAT OF 1993

Summary

The Concordat between the Holy See and the Republic of Poland concluded on 28 July 1993 and representing the new, post-Council model of such an agreement has been shaped in the spirit of the Second Vatican Council whose fundamental principle governing the relationship between the state and the church is the protection of religious freedom that is rooted in the right for personal dignity due to every person. The Concordat Agreement governs all matters of interest to both parties and the underlying principles of this relation are based on mutual understanding of the respective purposes and tasks, thus providing for their autonomy. It strengthens the status quo established by the Act on the relationship of the state with the Catholic Church in the Republic of Poland of 17 May 1989,

⁴⁴ H. Suchocka, op. cit., s. 48.

explicitly displays the will of the parties to sustain mutual concord and agreement, and their readiness to collaborate “for the promotion of the benefit of humanity and the good of the community” (article 1 of the Concordat). The fundamental principle governing the mutual relations of the Polish state and the Catholic Church adopted in the Concordat is the principle of securing either of them independence and autonomy, respective in their own domains (article 1). That principle has been subsequently incorporated in the Constitution of the Republic of Poland (article 25 section 3).

The Concordat Agreement also includes provisions pursuant to which both parties assume certain obligations, and some others containing unilateral guarantees exchanged by both parties (these constitute the actual subject of this study). The bilaterality of the guarantees seems to provide conditions necessary for a harmonious formation of mutual relations of two communities: political and religious.